

verschillen dan zijn te zoeken. Zoals de voorzitter van het symposium F. van der Blij in het nawoord constateerde: 'de zogenaamde natuurwetenschappelijke methode of bètacultuur gesteld tegenover de geesteswetenschappelijke methode of alfacultuur is voor een deel, zeker in de door Snow aangegeven context, een probleem van communicatie en als zodanig wellicht pas in de 18e of 19e eeuw actueel geworden' (63).

H. A. M. Snelders

A. C. Duke, C. A. Tamse, ed., *Too Mighty to be Free. Censorship and the Press in Britain and the Netherlands* (Britain and the Netherlands IX, Papers Delivered to the Ninth Anglo-Dutch Historical Conference; Zutphen: De Walburg Pers, 1987, 206 blz., f45,-, ISBN 90 6011 577 5).

Mede naar aanleiding van een aantal gevallen van censuur en repressieve controle in de sfeer van de massamedia besloot ik in mijn onderwijs uitdrukkelijker dan voorheen aandacht te schenken aan allerlei vormen van communicatiecontrole die mensen in de loop van de geschiedenis voor elkaar hebben bedacht. De Rushdie-affaire, die internationaal veel opzien baarde, is slechts één geruchtmakend voorbeeld van de wijze waarop er nog steeds inbreuk wordt gemaakt op het recht van vrije meningsuiting. In het westen hoeft men de vinger ook niet beschuldigend naar ontwikkelingslanden en andere ver-van-mijn-bed-landen te wijzen: in een klimaat van angst, onverdraagzaamheid en agressie kunnen preventieve en repressieve controle op uitingen van interpersoonlijke en massamediale communicatie overal en altijd wortel schieten.

De columnist Jan Blokker, die zicht op het verleden en het heden niet kan worden ontzegd, schreef op 12 december 1987 in zijn column in *de Volkskrant*: 'Hou morgen een referendum over de vrijheid van drukpers, en de kans is groot dat de meerderheid van het Nederlandse volk om censuur zal smeken'. Men moet er eigenlijk niet aan denken dat de neiging om elkaar te beknotten, in weerwil van twee eeuwen ontwikkeling van grondrechten, nog zo sterk zou kunnen zijn. Ik kan mij niet aan de indruk onttrekken, dat de aandacht voor alles wat met vrijheidsbeknotting in het algemeen en met persbreideling in het bijzonder samenhangt, in bepaalde perioden van de twintigste eeuw werd verdrongen. Na de jaren zestig was er, denk ik, ook een soort vooruitgangsoptimisme over de lineaire ontwikkeling van de vrijheid. In de laatste jaren is er geen reden meer voor een euforisch denken dat de ogen sluit voor de wijze waarop de vrijheid van meningsuiting geweld wordt aangedaan en hoe de openbaarheid een door allerlei mechanismen gecontroleerde openbaarheid is. Er is weer aandacht voor vormen van persie op journalisten en voor de venijnige werking van wat eufemistisch als vrijwillige zelfcontrole (zelfcensuur) wordt aangeduid.

De congresbundel over perscensuur in Groot-Brittannië en Nederland met een rake titel kwam op een goed moment beschikbaar, niet alleen voor mijn colleges, maar ook als bijdrage in een nooit te verwaarlozen discussie over de grenzen en grendels van vrijheid van communicatie in onze westerse samenleving. Zo'n bezinning behoedt ons voor zelfgenoegzaamheid en doet ons beseffen, dat persvrijheid telkens weer opnieuw moet worden bevochten. Dit grondrecht is nooit een veilig bezit, maar een in iedere situatie te realiseren goed dat pas gemist wordt, als er iets niet mee in orde is.

Dat er ook in Groot-Brittannië en Nederland meermaals in allerlei verschijningsvormen een aanslag is gepleegd op de vrijheid van meningsuiting blijkt uit de tien bijdragen aan het congres

en aan de congresbundel. Zij bestrijken de periode van de zestiende eeuw tot en met de tweede wereldoorlog. Ten tijde van de Republiek kenden onze voorouders volgens de typering van H. A. Enno van Gelder een situatie van 'getemperde vrijheid'. Dit maken de bijdragen van H. F. K. van Nierop en S. Groenveld nog eens duidelijk. Al lezend krijgt men het gevoel dat zij hun Britse gehoor nog eens hebben willen uitleggen, hoe er een verschil bestond tussen de letter van de regelgeving en de praktijk van alledag. Groenveld, die ook nieuwe onderzoeksresultaten aanbiedt, wijst terecht op het mechanisme van de zelfcensuur dat de auteurs en drukkers in de ban hield. G. C. Gibbs, die in 1971 in dit tijdschrift de aandacht vestigde op 'the Dutch Republic as the intellectual entrepôt of Europe' in de zeventiende en achttiende eeuw, levert een helder en erudiet exposé over de relaties tussen de Engelse pers en de overheid tussen 1695 en 1750. Het verband dat Gibbs legt tussen de gevolgen van de Licensing Act (1695) en de Stamp Act van 1712 waarbij de vrijheid genietende pers fi scaal werd belast, komt heel goed uit de verf en zijn betoog overtuigt.

A. H. Huussen jr. bereikt met zijn behandeling van de persvrijheid en de censuur in de periode van 1780 tot 1810 eveneens een opmerkelijk goed niveau. Over de pers en de regelgeving ten aanzien van de pers in deze qua politieke omstandigheden zo sterk wisselende periode moet nog veel onderzoek worden verricht, zodat het schrijven van een zo grondig en informatief overzicht geen sinecure is. Dit geldt overigens voor alle tien papers.

Hoewel de resultaten van de kleine studie van H. J. Scheffer over de invloed van Nederlandse dagbladuitgevers op de inhoud van hun kranten na 1900 in het Nederlands zijn gepubliceerd, moet het de deelnemers aan het congres niet zijn ontgaan, dat deze pershistoricus de aandacht heeft gevestigd op de sluipende vormen van vrijheidsbeperking. Moeizaam archiefonderzoek, nauwgezette studie van leggers en persoonlijke aantekeningen of mededelingen van betrokkenen zullen de bewering dat redactiegeheimen niet verjaren, slechts zelden kunnen logenstraffen. De Britse en de Nederlandse bijdragen over de pers tijdens de tweede wereldoorlog zijn wat dat betreft van een andere moeilijkheidsgraad. Wat de Nederlandse inbreng van dr. R. Vos betreft kan men opmerken, dat inmiddels zijn dissertatie, getiteld *Niet voor publicatie*, is verschenen en wel in 1988. De wijze waarop de Britse pers in de oorlogsjaren met het oog op hogere belangen onder het juk van de censuur door moest, komt onthutsend nuchter aan de orde in het overzichtsartikel van Philip M. Taylor.

Comparatieve geschiedschrijving is altijd boeiend, maar bij een thematiek als persvrijheid blijkt dit als bij geen ander onderwerp. De plaats die de overheid de pers in het democratische bestel gunt, is zo sterk afhankelijk van nationale omstandigheden, factoren en tradities dat een uitgebreid en breed oriënterend inleidend hoofdstuk de bundel een extra cachet had kunnen geven. Nu vindt men de bouwstenen wel in de afzonderlijke bijdragen, maar ook in het licht van wat ik hierboven bij wijze van inleiding schreef, hadden de 'editors' misschien iemand achteraf zo'n voorbeschouwing kunnen laten schrijven. Ik hoop dat A. C. Duke en C. A. Tamse, alsmede de tien contribuanten aan deze bundel, het genoegen mogen beleven, dat hun voorwerk aanleiding geeft tot een nieuwe onderzoeksinspanning op het raakvlak van ideaal en werkelijkheid van de persvrijheid in de pre-industriële en de industriële samenleving in Nederland en daarbuiten. Communicatiehistorische vraagstellingen op dit gebied krijgen bovendien de glans van maatschappelijke relevantie.

J. Hemels

J. P. J. Postema, *Tussen graaf en maire. Bijdragen tot de geschiedenis van Steenwijk en omstreken voornamelijk in de 16e en 17e eeuw* (Publicaties van de IJsselakademie XLIX; Kampen: IJsselakademie, 1987, 247 blz., ISBN 90 6697 035 9).

De IJsselakademie in Kampen heeft zich ten doel gesteld de lokale en regionale geschiedenis in dat deel van Overijssel te bevorderen en op een hoger plan te brengen. In dat kader initieerde zij onder andere de bundels *Uit de geschiedenis van Hasselt* (1982) en *Uit de geschiedenis van Brederwiede* (1986). In Steenwijk werd binnen de bestaande historische vereniging het initiatief genomen de plaatselijke geschiedschrijving op andere basis aan te pakken, een streven dat de steun van de IJsselakademie kreeg en dat het hier besproken boek tot resultaat had.

Als centraal thema is gekozen voor de politieke en institutionele geschiedenis van Steenwijk en omstreken, voornamelijk in de zestiende en zeventiende eeuw. De bundel bevat negen bijdragen, in lengte variërend van 7 tot 34 pagina's, waarvan er acht van de hand van de hoofdauteur, Jan P. J. Postema, zijn. De auteur van de negende bijdrage is jhr. A. J. Gevers, die een helder overzicht geeft over de ontwikkeling van zegel, wapen, vlag en vignet van stad en gemeente Steenwijk (en Steenwijkerwold).

Helaas moet worden vastgesteld, dat de bijdragen van Postema in kwaliteit nogal uiteenlopen. Tot de goede behoren onder andere de hoofdstukken 5 en 8, respectievelijk handelend over 'Steenwijkrond 1580. De kaart van Johan van den Corput (1542-1611)' (91-112) en 'Steenwijk: een verlaten vesting' (157-180). Helemaal verwonderlijk is dat niet, daar de auteur blijkens zijn doctoraal scriptie 'Johan van den Corput, 1542-1611. Tot den lesten athem te dienen willich en bereit' (Groningen 1981, niet gepubliceerd) en het daaruit voortvloeiende artikel 'Johan van den Corput: schrijver van Fresinga's Memorien', *BMGN, CI* (1986) 366-386, al goed in die materie thuis was.

Een tweetal andere, goed leesbare bijdragen heeft betrekking op de problemen tussen Steenwijk en de naburige Drentse gebieden. Het betreft de hoofdstukken 6 ('Over het vernielen van verlaat en gekwetste hoogheid', 113-126) en 9 ('De heerlijkheid de Eze en het grensgeschil met het Nijensleker Westeinde', 181-212). Een aardig hoofdstuk vormt ook het zevende, getiteld 'Steenwijk in de gewestelijke geschiedenis' (127-155), waarin vooral aandacht wordt besteed aan de pogingen van Steenwijk (en Hasselt) om zitting en stemrecht te krijgen in de Overijsselse landdag.

De eerste drie hoofdstukken behoren tot de mindere in de bundel. Het derde, zeer korte hoofdstukje over 'Zigher ter Steghe en de drie Steenwijker stadsboeken uit de 16e eeuw' (61-68), bevat wat gegevens over de stadssecretaris Zigher ter Steghe die betrokken zou zijn geweest bij het opstellen van het keurboek van 1579 en het stadsboek van 1609. Daar hij in functie was van 1558 (op pagina 31 staat: 1557) tot 1605, was enige verklaring voor zijn rol bij de codificatie van de stadsrechten van 1609, die vier jaar na zijn dood werd afgesloten, op zijn plaats geweest. De lezer krijgt bovendien geen enkele informatie over inhoud en omvang van deze stadsboeken, laat staan dat onderzocht is of zich tussen de drie genoemde stadsboeken verschillen voordoen. Inzicht daarin kan verhelderend werken bij onderzoek naar de zich ontwikkelende Steenwijker samenleving.

Eveneens zeer kort is de bijdrage over 'De marke Steenwijk: fictie of werkelijkheid?' (51-59). De auteur toetst hier de kwestie of er sprake geweest is van een marke Steenwijk, aan de recente literatuur. Helaas wordt daarbij geen gebruik gemaakt van het laatste en meest fundamentele artikel van Heringa over oorsprong en ontwikkeling van buurschap en marke in de *Nieuwe Drentse Volksalmanak* van 1985 (69-93).